

חוברת לימוד והגות

נח

11 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

אחת־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "נח —
המתירנות": חוק החזק, החיפוש אחר אליים שישמשו אמת מידה,
ואחר כך ה"הכול מותר" המוביל אל המבול. בלב השיעור מילה אחת, חן
— ותשובה בלתי צפויה: מה שרואה הקב"ה דרך נח הוא כבר אברהם.

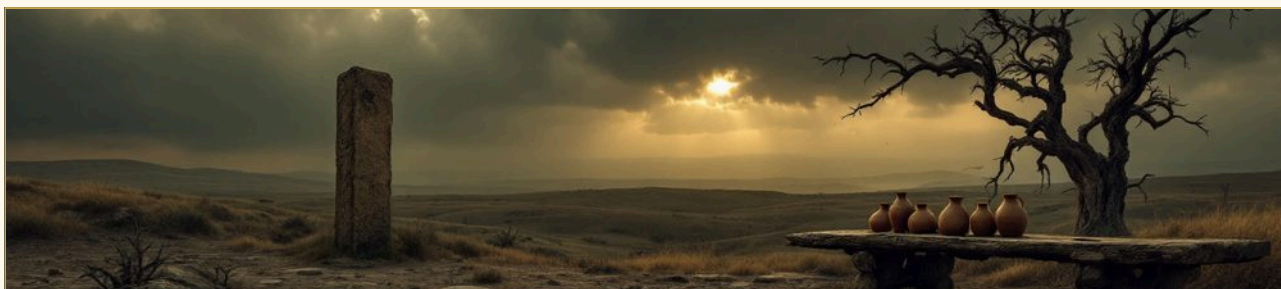

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת נח

01	שלוש מכות לפני המבול
02	שתי שושלות, שתי תרבויות
03	השם והשממה
04	כשרעידת האדמה סוחפת הכול
05	פרשה שהייתה צריכה להיקרא תולדות
06	חן שאין זוכים בו
07	שלושה חינוך ומנורה
08	ויחן נגד ההר
09	ואם המבול היה התגלות?
10	הוא אפילו לא ניסה
11	מה ראה ה' בנח

הצגה

הפסוק האחרון של פרשת בראשית אומר שנח מצא חן בעיני ה'. לדעת הרב, הפסוק הזה חותם התפתחות בת שלושה שלבים בצעדיה הראשונים של האנושות. ואת שלושת השלבים האלה אנו מכירים עד היום.

השאלה

מהן שלוש המכות שהובילו אל המבול, ומדוע לא יצאנו מהן?

התשובה

"ונח מצא חן בעיני ה'" (בראשית ו, ח).

ההיסטוריה מתחילה בחוק החזק, עם קין. היא עוברת דרך החיפוש אחר אידיאלים, אחר נקודות התייחסות, אחר אמות מידה, בדורו של אנוש. ואחר כך בא שלב שלישי: המתירנות. אלה מכות שההיסטוריה ידעה, ושאונו מכירים עד היום.

תוכניתו הראשונה של הקב"ה הייתה "אדם": שמו של כל אדם שהתפתחותו יוצאת מן האדמה — וכשם שהאדמה מזינה אותו, כך הוא ניזון משאיפותיו הרוחניות. אבל האדם הצטמצם ל"האדם": הוא יצא מן הכלליות כדי להסתגר בהשקפת חיים המיוחדת רק לו.

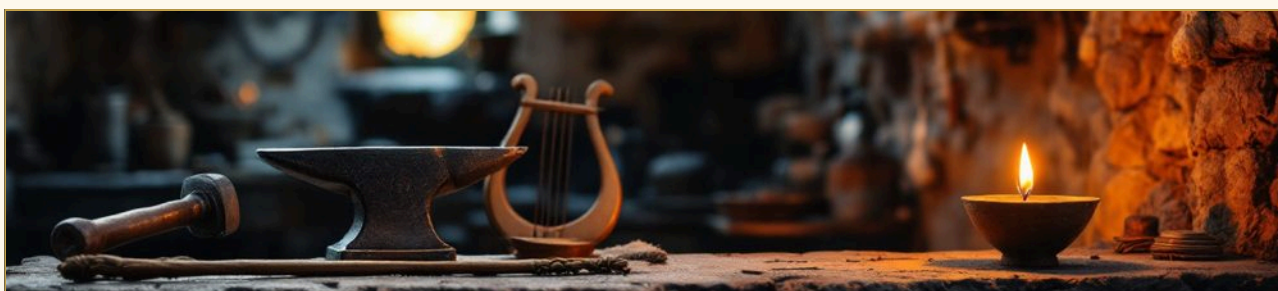
זה כבר מימי קין. ממנו ואילך יש לנו עסק עם "בני האדם".

מסקנת הרב

לא הצלחנו להגשים את התוכנית הזאת של "בן אדם".

לקח לשולחן

איזה משלושת הפיתויים — הכוח, אלילי ההתייחסות, ה"הכול מותר" — נוכח ביותר סביבנו? ומה היה מעביר כל אחד מאיתנו מ"האדם" ל"בן אדם"?

הצגה

התורה מונה את צאצאי קין: יבל, אבי יושבי אוהל ומקנה, יובל, אבי כל תופש כינור ועוגב, תובל קין, הנפח, ואחותם נעמה. מולם שושלת שת ואנוש, שבימיו "הוחל לקרא בשם ה'". שתי תרבויות עומדות להיפגש.

השאלה

מה קורה כשתרבות המיומנות מתחתנת עם תרבות החיפוש הרוחני?

התשובה

בראשית ד, כ-כב וד, כו; "איזהו גבור? הכובש את יצרו" (אבות ד, א).

"בני האדם" שיצאו מקין מפתחים תרבות המבוססת על המסחר, על הנגינה והאמנויות, על הטכנולוגיה והמדע; נעמה — שתהיה, אומר הרב, אשתו של נח — מסמלת את תרבות הפנאי. צאצאי אנוש, לעומתם, מפתחים חיפוש רוחני, כפי שמעידים שמות ילדיהם, והקו הזה מגיע עד נח.

חכמינו אומרים שכדי להיות נביא צריך עושר, חכמה וגבורה — כוח, שליטה עצמית. השאיפה אחר העושר נמצאת אצל בני קין, החיפוש אחר החכמה אצל בני שת. ברצותם להתייך את שני הזרמים יחד, בתוך המתירנות הזאת, הולידו גיבורים.

אבל הגבורה הזאת לא הייתה הגבורה הנדרשת, והאיחוד נכשל.

מסקנת הרב

הגיבור האמיתי הוא מי שמגלה שליטה עצמית.

לקח לשולחן

בביתנו, האם ההצלחה החומרית והחיפוש הרוחני מדברים זה עם זה? ובאיזה תחום רוצה כל אחד להיות "גיבור" במובן של חכמינו?

הצגה

כבר בדורו של אנוש, "הוחל לקרא בשם ה'". אפשר היה לראות בזה התקדמות. הרב רואה בזה את מקור הכישלון: הם נשארו תמיד ברמת השם.

השאלה

האם אפשר לעבוד את ה' וכל זאת לעבוד אלילים?

התשובה

"אז הוחל לקרא בשם ה'" (בראשית ד, כו); "אמחה את האדם אשר בראתי" (בראשית ו, ז).

במילה "שם" יש את מושג ה"שממה": החורבן, המדבר, ההרס. שכן לכל אחד תפיסה של ה' בדרכו, וכשהוא פונה אליו, הוא כבר הגביל אותו לקטגוריית מחשבתו, לבקשותיו, לצרכיו. דבר זה יוצר דווקא אלים רבים ונפרדים: אלה אלילים.

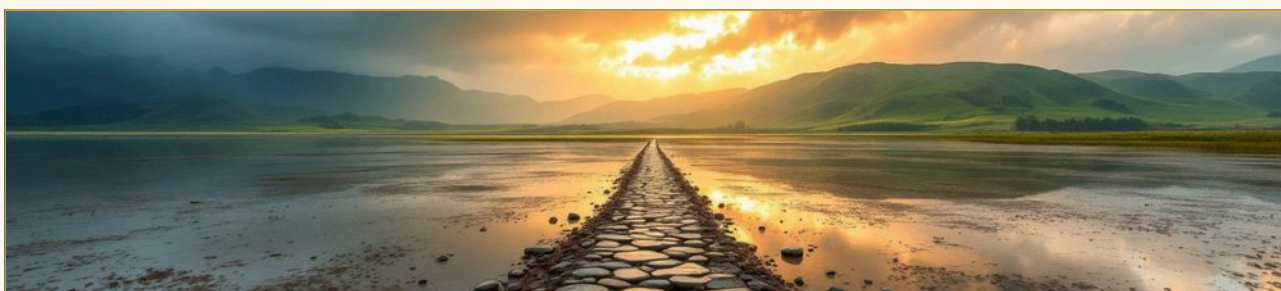
משום כך אומר הקב"ה שהוא מאוכזב מהתפתחותה של האנושות הזאת, ומחליט למחות את האדם אשר ברא — למחות את "האדם", שכן אין "בן אדם": אין אדם המגשים את עצמו בכוחו ומכנס אליו את כל כוחות הבריאה.

מסקנת הרב

אין עובדים את המוחלט בשם, אלא עובדים את נגזרות השם.

לקח לשולחן

כשאנו מתפללים, האם אנו מבקשים מה' שיהיה מה שאנו צריכים? יחפש כל אחד תפילה, או רגע, שאינם בקשה.

הצגה

כשהקב"ה מחליט להשמיד את הטייטה, כולם עוברים מן העולם: צדיקים ושאנים צדיקים, ילדים ומבוגרים. השאלה קשה. הרב אינו מתחמק ממנה, ומפנה את המבט אל מה שבא אחריה.

השאלה

אם הטלטלה סוחפת את כולם, מה קובע את מהלכה החדש של ההיסטוריה?

התשובה

"אלה תולדת נח" (בראשית ו, ט).

כשרעידת האדמה הזאת באה לעולם, אין היא מבחינה בין זכאים ללא זכאים: היא סוחפת הכול, כדי לפנות מקום למעריך חדש של ההיסטוריה.

הזרם החדש נקבע בידי יוזמיו של כיוון מחשבה חדש, ובראשם צדיק הדור. הוא סולל דרך חדשה, והדור אינו מצליח להתמודד עמו ולא ללכת בעקבותיו. כל עוד אין אופק חדש, ההיסטוריה דורכת במקום: מתקיימים בדוחק, נשארים במה שכבר הושג. אבל משעה שצדיק נותן להיסטוריה דחיפה חדשה, מבססים עליה כיוון חדש.

כך קורה עם נח, כך יקרה עם אברהם, עם משה. אלה המשיחיות שאנו חיים בהדרגה, תולדה אחר תולדה.

מסקנת הרב

מה שחשוב עכשיו הוא הדינמיקה החדשה שניתן להיסטוריה.

לקח לשולחן

במשפחתנו או בקהילתנו, האם אנו חיים במה שכבר הושג, או נותנים דחיפה חדשה? מי סביבנו פתח דרך שאחרים הלכו בה לבסוף?

הצגה

שמה של פרשה נקבע לעתים קרובות לפי מילתה הראשונה או השנייה. זו נפתחת ב"אלה תולדת נח". היא הייתה צריכה אפוא להיקרא "תולדות". אבל הפרשה הראשונה הנושאת את השם הזה היא פרשת יצחק בן אברהם.

השאלה

מדוע לא "זכה" נח בפרשה הנקראת תולדות?

התשובה

"אלה תולדת נח" (בראשית ו, ט); "ואלה תולדת יצחק בן אברהם" (בראשית כה, יט).

יש, אומר הרב, שלוש עשרה "תולדות" בתנ"ך. הראשונות הן תולדות השמים והארץ; אחר כך באים שני הזרמים של "בני האדם": זה של קין, וזה של שת, שינסה להשיב את "אדם", להיות "בן אדם". מי שיצליח בכך הוא אברהם. לכן הפרשה הראשונה הנקראת "תולדות" היא פרשת יצחק בן אברהם.

אצל נח אין תולדות: נח מוליד רק את עצמו.

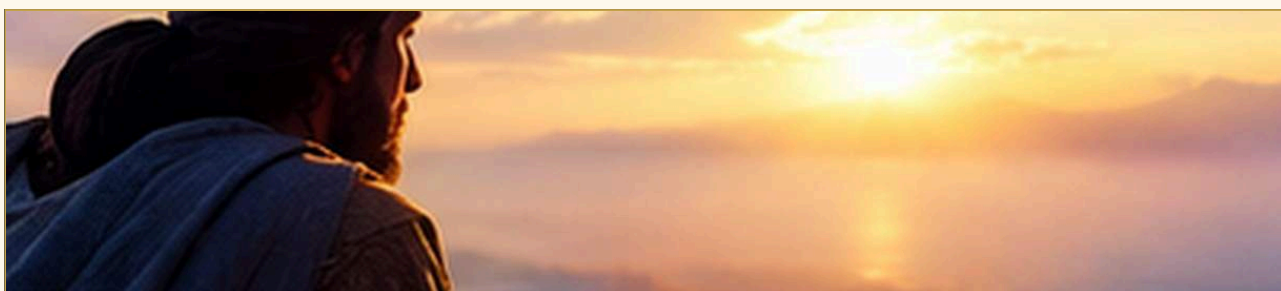
האבות, לעומת זאת, שונים זה מזה במהותם: ליצחק תבנית שונה משל אברהם. אברהם הוא חסד, יצחק יהיה הגבורה, יעקב יהיה האמת — כל אחד שלב אחר של חיים.

מסקנת הרב

נח מוליד רק את עצמו: פירוש הדבר להגביל את צעדת ההיסטוריה.

לקח לשולחן

האם ילדינו חופשיים להיות משהו אחר מהעתק שלנו? יאמר כל אחד במה הוא שונה מהוריו, ובמה השונות הזאת ממשיכה את סיפורם.

הצגה

הפסוק המכריע את גורל האנושות הוא בן מילים ספורות: נח מצא חן בעיני ה'. דבר אינו נאמר על זכויותיו — הן יבואו רק אחר כך. והמילה "חן" נתנה בעברית את המילה "חינם".

השאלה

אם החן ניתן חינם, במה הוא מתבטא — ומה ההבדל בין למצוא חן לבין להשרות חן?

התשובה

"שקר החן והבל היפי" (משלי לא, ל); "וחנתי את אשר אחן" (שמות לג, יט).

אין מדובר בחן של הליכה, של דיבור או של תנועה: הפסוק מזהיר ששקר החן והבל היופי. הרב מאמץ את הגדרתו של רבי שמשון רפאל הירש: מעלה יוצאת דופן הניתנת לאדם, העולה על תכונותיו ועל יכולותיו. היא ניתנת חינם — מ"חן" בא "חינם" — והקב"ה נותן אותה למי שהוא רוצה, אף למי שאינו ראוי לה.

אבל יש מחכמינו האומרים שאין היא חינם לגמרי: היא באה מתוך רצון להציל מצב. ויש להבחין בין למצוא חן לבין להשרות חן. אדם חביב כופה את עצמו עליך: אתה רואה את עצמך דרכו, אתה מאמץ אותו בקלות. אסתר, לעומת זאת, לא הייתה יפה למראה, ובכל זאת השרתה חן: החן הזה היה בעינו של המתבונן בה.

הפסוק אומר שנח מצא חן "בעיני": מתוך התבוננות בו החליט הקב"ה לחונן אותו בחן הזה.

מסקנת הרב

החן הזה רחוק מלהיות אובייקטיבי.

לקח לשולחן

האם יש משהו שהשרה עלינו חן בלי שהיה מושך במבט ראשון? והאם אנו נותנים באחרים את המבט המעניק חן, או את זה השולל אותו?

הצגה

אם החן הוא מתנה, האם יש בכל זאת דרך לקנות אותו? ספר משלי מצביע על שתיים. הראשונה היא מילה אחת: ענווה. וכדי להסבירה מספר הרב מעשה של רבי נחמן.

השאלה

מדוע לענווים דווקא ניתן החן?

התשובה

"ולענווים יתן חן" (משלי ג, לד).

העניו הוא מי שאינו מבקש לכפות את השקפתו, ורואה שבעולם המגוון הזה יש בכל אחד תבלין של חן. חכמינו מדברים על שלושה חינוך: חן האדם, חן המקום על יושביו, וחן החפץ שבחרת בו — תמונה, יצירת אמנות — שאין בו בהכרח כל המעלות, אבל הוא מוצא חן בעיניי כמות שהוא.

רבי נחמן המחיש זאת. בן חוזר מגלות ארוכה ואומר שלמד את אומנות עשיית המנורה, אומנות הארת העולם. אביו, שהוא מלך, מכנס את כל האמנים ואנשי התרבות; המנורה נעשית לעיניהם, ואיש אינו מאמץ אותה.

האב דואג: אין בידך אפוא הסוד לשכנע את כולם בהשקפתך? הבן משיב שזו ההוכחה שהצליח בשליחותו: זה בדיוק מה שרצה להראות.

מסקנת הרב

לכל אחד האור שלו, לכל אחד ראיית הדברים שלו.

לקח לשולחן

יזכיר כל אחד חפץ, מקום או אדם שמוצאים חן בעיניו בלי להיות "מושלמים". וכשמישהו אינו שותף לאורו, האם אנו יודעים לראות את אורו?

הצגה

לפני מתן תורה נאמר: "ויחן שם ישראל נגד ההר". רש"י מפרש: כאיש אחד בלב אחד. בפועל "ויחן" שומע הרב את המילה "חן".

השאלה

מה איפשר בסיני את אחדותו של עם שלם?

התשובה

"ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, ב); רש"י: כאיש אחד בלב אחד.

"ויחן" אינו רק "חנו במחנה". יש לראות בו את המילה "חן". כל אחד הודה שלכל אדם יש חן, והתקשורת בין החינות והקסמים השונים האלה היא שאפשרה את התגלות ה' לעולם.

הדרך השנייה לקנות חן מצוינת גם היא במשלי: "אילת אהבים ויעלת חן", כינוי שניתן לתורה. זה החן המאיר פנים בחכמת התורה.

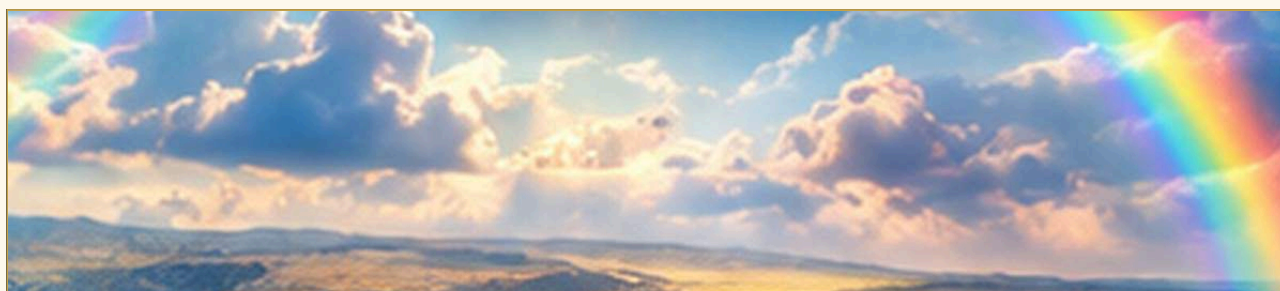
אבל האם רק לענווים וללומדים יש החן הזה? לא, משיב הרב: הוא נשאר מתנה מסתורית, משום שדרך אדם אחד מוקרן עתיד.

מסקנת הרב

כל אחד ביקש למצוא חן בעיני האחר.

לקח לשולחן

מה היה צריך להשתיק אצלנו כדי "לחנות כאיש אחד" למשך שבת אחת? ואיזה חן אנו מכירים במי שאנו חלוקים עמו לעתים הקרובות ביותר?

הצגה

גשמי המבול מטביעים את העולם. אבל התורה עצמה נקראת גשמי ברכה, טל חיים. ובסיני הייתה ההתגלות עזה כל כך עד שפרחה נשמתם של העם, והיה צורך בטל כדי להחיותם.

השאלה

אם אותם מים המחיים אדמה יכולים להטביע את מי שאינו יודע לספוג אותם, מה היה אפוא המבול?

התשובה

חכמינו: התורה נקראת "גשמי ברכה"; טל התחייה שהחיה את ישראל בסיני.

כשם שהגשמים, בהשקותם את הקרקע, מחיים את האדמה, כך נקראת התורה גשמי ברכה וטל חיים: היא נועדה להחיות ברוח. אבל כשאין מסוגלים לספוג את הגשמים האלה, כשמתייצבים כסלע, הם מצטברים, והשיטפון מטביע אותך.

המבול היה אפוא רצונו של הקב"ה להשיב אליו אנושות בהתגלות פתאומית — אבל האנושות הזאת לא הייתה מסוגלת לכך, והיא נעלמה; נח לבדו קצר ממנה רק את מצוות בני נח. בסיני, אותה התגלות נשלה מן העם את חיינו, וטל השיב לו את נשמתו.

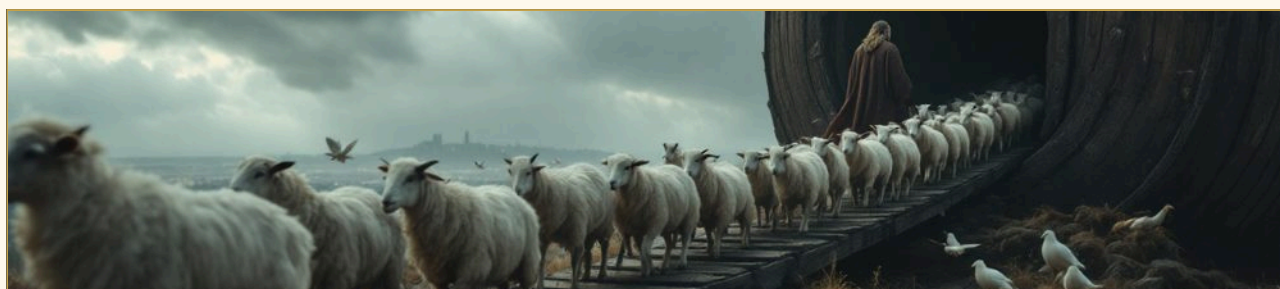
מדוע לא בימי המבול? משום שהדור ההוא היה מפולג, מלא חמס וסטיות. דור סיני היה שותף לחן אחד, כאיש אחד בלב אחד; והשיתוף הזה הוא שאיפשר שהתורה כולה תיקלט בעם היהודי.

מסקנת הרב

כשיש התגלות יוצאת דופן העולה על יכולת הקליטה, אובדת כל התועלת שבהתגלות הזאת.

לקח לשולחן

לעתים קרובות סבורים שצריך לתת יותר, יותר דרישה, יותר אמת, בבת אחת. למי שפכנו גשם שלא היה יכול לספוג? ומה היה צריך לתת במקומו?

הצגה

נח מצטווה לקחת בהמות "טהורות", שבעה שבעה, אף שעוד לא אמרה שום תורה מהו טהור ומהו טמא. רש"י לומד מכך שראה למרחוק. ובכל זאת חכמינו מטיחים בו ביקורת חמורה.

השאלה

מה אפשר לטעון נגד אדם צדיק, תמים, הרואה למרחוק?

התשובה

"מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה" (בראשית ז, ב); רש"י: העתידה להיות טהורה לישראל.

רש"י מציין שהבהמות האלה עתידות להיות טהורות: לנח הייתה ראייה רחוקה וחודרת יותר של מה שצריכים להיות החיים האמיתיים עם ה'. אבל אצלו החיים עם ה' נשארים בתחום הטבעי, בחיי העולם הזה, ולא מעבר אל מה שמעבר. יש לו חכמה המיוחדת לטבעו של העולם הזה, שאינה עוברת אותו.

זה אדם שיש בידו האומנות לפרש את העובדות לאחר שאירעו, להתאים אותן, למצוא להן מקור בכתוב; אבל אינו רוצה להקדים את העובדות. הוא התכנס בתוך עצמו ולא היה בו די ביטחון לומר לעצמו שאולי יוכל לשנות את הגזירה, לפתוח בוויכוח עם הבורא ולהגן על דורו.

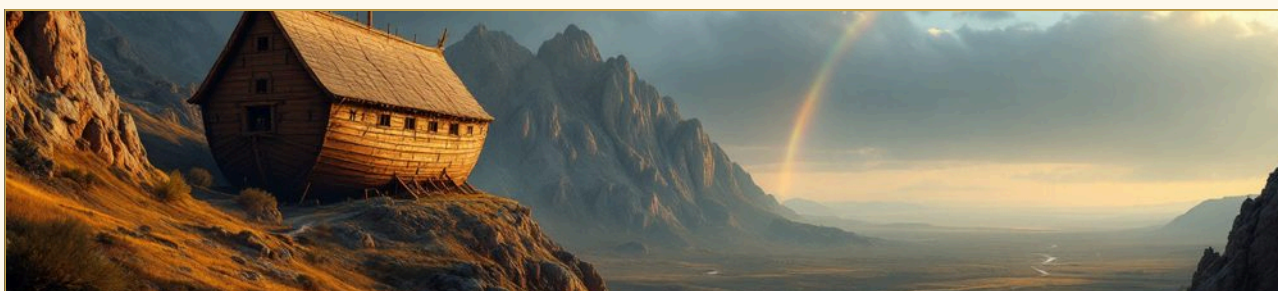
אברהם עשה זאת למען סדום ועמורה, משה למען דור העגל. אברהם לא הצליח; משה הצליח ושינה את הגזירה. וצדיק שאינו מתערב למען דורו אינו ראוי להיקרא צדיק.

מסקנת הרב

נח אפילו לא ניסה.

לקח לשולחן

בעד מי היינו צריכים ללמד זכות השנה, ולא עשינו זאת? האם אנו יודעים לפעמים להקדים את העובדות, במקום להעיר עליהן לאחר מעשה?

הצגה

רש"י פותח את הפרשה בשני הסברים: הכתוב משבח את נח משום ש"זכר צדיק לברכה", או משום שתולדותיהם של צדיקים הן מעשיהם הטובים. אבל פסוק השבח הזה בא אחרי החן, ולא לפניו. הרב מסיק מכך מסקנה בלתי צפויה.

השאלה

אם נח לא היה ראוי להינצל מן המבול, מדוע מצא חן?

התשובה

רש"י על בראשית ו, ט; "זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב" (משלי י, ז); "והיה ברכה" (בראשית יב, ב).

לכאורה היה נח צריך להיעלם עם דורו. רש"י נראה כמצדיק את החן: נח צדיק, תמים, מתהלך את האלוקים, תולדותיו מעשיו הטובים. אבל אילו היה הפסוק הזה הסיבה לחן, היה צריך לבוא לפניו. ומכיוון שהוא בא אחריו, לא בזה התחשב הקב"ה.

הפסוק כולו מעמיד את זכר הצדיק, שהוא לברכה, מול שם הרשעים, הנידון לרקבון. מיהו אפוא הצדיק הזה? לא נח, שלא התערב אפילו למען דורו. הצדיק הראוי לברכה הוא מי שנאמר לו: "והיה ברכה". זה נאמר לאברהם.

יש אפוא משהו מאברהם בנח. אם הוא ניצל מן המבול, הרי זה משום שראייתו של הקב"ה, בבריאה המחודשת הזאת של האנושות, מכוונת אל אברהם, שהוא שיפתח באמת את ההיסטוריה.

מסקנת הרב

משום שנח נהנה מן התוכנית הזאת של אברהם, הוא מוצא חן בעיני ה'.

לקח לשולחן

מה אנו מקבלים היום בזכות מי שיבוא אחרינו — ילד, תלמיד, מפעל? ומה היינו רוצים שידאו בנו מן העתיד?